

Stalin: genie of massamoor

Hoe geschiedenis verandert

Ruslandcorrespondent van de NOS David Jan Godfroid beschreef in een recent artikel hoe de Russen kijken naar Stalin. Bijna zeventig procent van de Russen beoordeelt zijn rol in de geschiedenis als positief. De moord op miljoenen tegenstanders van zijn regime wordt naar de achtergrond gedrongen, het beeld draait vooral om de strijd tegen Hitler en nazi-Duitsland.

Quinten Koster is
redacteur van Kleio.

Na het overlijden van Lenin, in 1924, begon Stalin langzaam steeds meer macht naar zich toe te trekken. Tijdens het bewind van Lenin bekleedde Stalin samen met Trotski de belangrijkste functies binnen de communistische partij. Nadat Lenin overleed, was het voor Stalin essentieel dat zijn directe concurrentie van het toneel zou verdwijnen en geen gevaar meer voor hem zou vormen. Hierom werd Trotski veroordeeld en uit de Sovjet-Unie verbannen. Omdat hij vanuit zijn ballingschap voor Stalin gevaarlijk bleef, gaf de secretaris-generaal in 1940 de opdracht om Trotski te vermoorden. Om de positie van Stalin ten opzichte van Trotski verder te versterken werd hij ook in de geschiedenis weg-gewerkt en werd het iedereen verboden om over hem te spreken.

‘Rijkere boeren vernietigden hun veestapel vaak liever dan dat zij die zouden schenken aan het collectieve boerenbedrijf’

Na zijn macht zo veiliggesteld te hebben, was het de bedoeling van Stalin om de Sovjet-Unie zo snel mogelijk om te vormen van een landbouwsamenleving naar een industriële samenleving. Deze industrialisatie was voor hem heel belangrijk. De communisten zagen het buitenland altijd als een gevaar. De ontwikkeling van de industrie maakte vernieuwingen en modernisering van het leger mogelijk waardoor de veiligheid toe zou nemen. Deze overtuiging werd in de jaren dertig nog duidelijker met de opkomst van Duitsland en Japan.

Landbouwvernieuwing

Stalin keek voor inspiratie naar het buitenland. Het was duidelijk dat daar eerst grote landbouwvernieuwingen plaatsvonden voordat de industrie op gang kwam. In de geïndustrialiseerde landen werd land van vele kleine boertjes opgekocht, en zo ontstonden grote boerenbedrijven. Op die manier werd het rendabel om te investeren in dure productiemiddelen die minder arbeidsintensief waren en tegelijkertijd de productiviteit lieten stijgen. De mensen die nu niet meer op het land

hoefden te werken konden ingezet worden in de fabrieken. Hierdoor konden er meer fabrieken gebouwd worden en steeg de industriële productie van het land.

Waar de agrarische vernieuwingen in de al eerder geïndustrialiseerde landen vooral ontstonden uit particulier initiatief, besloot Stalin dit proces in de Sovjet-Unie vanuit de staat aan te sturen. In 1928 werd het eerste zogenoemde vijfjarenplan ingevoerd. In het plan stond precies hoeveel van alles geproduceerd moest worden, wat die producten dan moesten kosten, en wat de lonen van de arbeiders die de producten moesten maken waren. Verder werden alle boeren verplicht gesteld om hun akkers en vee in collectieve boerenbedrijven samen te voegen. Het privébezit van de boeren werd plotseling het bezit van alle gemeenschap-pelijke boeren. Doordat er nu efficiënter geproduceerd kon worden, moesten veel Russische boeren verhuizen naar de steden om daar in fabrieken als arbeider te gaan werken. Zo verhuisde twintig procent van de Russische boeren naar de fabrieken. Mede door het vijfjarenplan groeide de industrie in de Sovjet-Unie inderdaad spectaculair. In geen enkel ander land ontwikkelde de industrie zich zo snel als in de Sovjet-Unie. Al moet dat gegeven ook niet overdreven worden, aangezien de nadruk van de industriële productie uitsluitend lag op kwantiteit; de kwaliteit liet veel te wensen over. Toch zorgde deze industriële vooruitgang er waarschijnlijk wel voor dat de Sovjet-Unie haar leger voldoende kon moderniseren, waardoor het in de Tweede Wereldoorlog zo lang tegen de Duitsers wist vol te houden.

Hoewel het vijfjarenplan de Sovjet-Unie industrieel gezien in de buurt van de westerse landen bracht, was het toch minder succesvol dan gehoopt. Het eerste probleem van de agrarische vernieuwingen was dat boeren voor hun eigen vee goed zorgden, maar zodra het van het collectief werd, schoven de boeren de verantwoordelijkheid op een ander af. Hierdoor nam de sterfte onder de veestapel toe. Het tweede probleem was dat veel ‘koelakken’, succesvolle rijkere boeren met veel land of veel vee, hun veestapel vaak liever vernietigden dan dat zij die zouden schenken aan het collectieve boerenbedrijf. Ook hierdoor verdween veel vee. ►

denaar?

Stalin en Chroesjtsjov
in 1938.

Russische soldaten vallen aan vanuit een loopgraaf tijdens de Slag om Stalingrad in 1942.
Bron: Bundesarchiv.

Woedende reacties

De vernietiging van vee door de rijke boeren leidde tot het derde probleem. De armere boeren, die zouden profiteren van de grote veestapel in de collectieve bedrijven, reageerden woedend en richtten zich tegen deze koelakken. Ook riep het woedende reacties op van fanatieke communisten uit de steden. Ook de partijtop kon deze tegenwerking niet erg waarderen. Met veel geweld trokken al deze groepen op tegen iedereen die weigerde mee te doen aan de collectivisatie van de landbouw. Honderdduizenden koelakken,

‘Alle oude revolutionairen die Stalin hadden kunnen herinneren aan zijn idealen, waren vermoord of anders onschadelijk gemaakt’

maar ook kleinere boertjes die weerstand leken te bieden aan het communistische plan voor collectivisering van de landbouw, en hun families werden zo vermoord of verbannen. De koelakken waren echter niet zonder reden succesvoller. Door hen te vermoorden, verdween er veel expertise en bleven vooral de minder kundige boeren over, wat resulteerde in tegenvallende landbouwopbrengsten. De kleinere veestapel en de tegenvallende landbouwproductie zorgden zo voor een hongersnood waar miljoenen Russen aan overleden.

Stalin had de gevolgen van die hongersnood kunnen beperken door de export van gewassen naar het buitenland te stoppen. Maar de inkomsten van die export waren noodzakelijk om producten en grondstoffen voor de industrie uit het buitenland in te kopen. Die inkomsten opschorten zou de ontwikkeling van de industrie vertragen. Iets wat Stalin niet kon accepteren.

De snelle nationale en internationale veranderingen van de jaren dertig zorgden voor onrust binnen de communistische partij. Binnen de partij

ontstond er discussie over de te voeren politieke koers. Voor Stalin betekende die onrust dat zijn machtspositie bedreigd werd. Toen de hoge partijleider Sergej Kirov in 1934 werd vermoord in zijn kantoor, zag Stalin dit als een rechtstreekse aanval op het communisme en vooral als een aanslag op zijn eigen persoonlijke veiligheid. Iedereen die verdacht werd van vijandelijke ideeën werd in opdracht van Stalin gedeporteerd of vermoord. In vier jaar tijd werden zo meer dan twee miljoen echte en vermeende vijanden van Stalin uit de weg geruimd. Door deze zuivering waren in 1938 alle oude revolutionairen die Lenin nog persoonlijk gekend hadden en die Stalin hadden kunnen herinneren aan zijn idealen en dromen, vermoord of op andere wijze onschadelijk gemaakt. Ook de militaire en intellectuele top van Rusland was vervangen. De macht van Stalin was nu zo goed als absoluut. Vrijwel niemand durfde Stalin meer tegen te spreken of zijn woorden in twijfel te trekken. Overigens zijn er sterke aanwijzingen dat Stalin zelf opdracht had gegeven voor de moord op Sergej Kirov.

Verschroeide aarde

In 1941 vielen Duitse troepen de Sovjet-Unie binnen. De onervaren Russische militaire leiding (Stalin had de ervaren militaire top immers bij de zuivering vervangen) kon onvoldoende weerstand tegen de Duitse legers bieden. Bij het terugtrekken pasten de Russen de tactiek van de verschroeide aarde toe, waardoor de Duitsers slechts leeggeroofde gebieden veroverden. Zo wist Stalin tijd te winnen om zijn leger op orde te brengen. Bij Stalingrad lukte het de Russen om Duitsland tegen te houden. Stalin had zijn legers de opdracht gegeven om de stad tegen elke prijs te verdedigen. Hitler was er op zijn beurt van overtuigd dat de Russen na één grote Duitse overwinning op de knieën zouden gaan, en had zijn legers ook opdracht gegeven om tot het uiterste te gaan. Na

een dagenlange, meedogenloze strijd wisten de Duitsers grote delen van de stad te veroveren. En toen kwam generaal Zjoeikov bij Stalingrad aan. Hij wist de vermoeide Duitsers uit de stad te verdrijven en Hitlers legers moesten zich langzaam steeds verder terugtrekken.

Dat Hitler uiteindelijk verslagen kon worden, is voor een belangrijk deel te danken aan de Russische bijdrage aan de oorlog. Deze bijdrage werd weliswaar mede mogelijk gemaakt door de enorme hoeveelheid grondstoffen en materieel die de andere geallieerden aan de Sovjet-Unie hadden geleverd, maar is ook betaald met de levens van ten minste twintig miljoen Russen, waarvan twee derde bestond uit burgerslachtoffers.

Naast de buitenlandse dreiging bleef Stalin zich tijdens en na de Tweede Wereldoorlog ook fel verdedigen tegen de (vermeende) binnenlandse bedreiging van zijn machtspositie. De terreur van Stalin ging dus ook tijdens de Tweede Wereldoorlog gewoon door. Iedereen die verdacht werd van collaboratie met de nazi's of die op een andere manier gevaarlijk zou kunnen zijn werd gedeporteerd of vermoord. Zelfs de Russen die in Duitse krijgsgevangenenkampen gevangen hadden gezeten werden na de oorlog bij terugkomst onmiddellijk naar Russische strafkampen verbannen, omdat de langdurige blootstelling aan het Westen hen verdacht had gemaakt.

In 1953 overleed Jozef Stalin op 74-jarige leeftijd. Hij werd gebalsemd en bijgezet in het mausoleum waar ook Lenin nog steeds opgebaard lag. De macht werd overgenomen door Nikita Chroesjtsjov. In 1956 nam hij in een toespraak openlijk afstand van de misdaden van Stalin,

waarvan miljoenen Russen slachtoffer waren geworden. Er werd besloten om het lichaam van Stalin uit het mausoleum te verwijderen en een stukje verderop te begraven. Aan de invloed van Stalin was eindelijk een einde gekomen.

Omslag in Rusland

Hoewel in Nederland veel mensen geëerd worden voor hun aandeel in de oorlog, is er weinig te vinden dat naar Stalin verwijst. Zo is er bijvoorbeeld wel een Churchilllaan in Leiden. En ook president Roosevelt wordt in Nederland met ongeveer zestig straten geëerd. Maar Stalin is op dat vlak toch minder ruim bedeed. Hij had oorspronkelijk wel een eigen laan in Amsterdam, maar in 1956 werd deze omgedoopt tot Vrijheidslaan. En in Den Haag is een kunstwerk aan Stalin gewijd, maar dat is eerder kritisch dan respectvol. In Nederland ligt de nadruk blijkbaar op de verantwoordelijkheid van Stalin voor de miljoenen slachtoffers van zijn bewind.

In Rusland is echter een omslag zichtbaar. Waar Chroesjtsjov in 1956 nog afstand nam van Stalins misdaden, lijkt de regering van Poetin Stalin anders te behandelen. In het streven om de vaderlandsliefde bij de Russen aan te moedigen kan de Russische overheid een nationale held goed gebruiken. En Stalin is in dat verhaal de grote held die 'bijna in zijn eentje' de Duitsers tegenhield. De nadruk op zijn misdaden, waarbij waarschijnlijk tussen de tien en veertig procent van de totale Russische bevolking het leven liet, doet afbreuk aan die heldenstatus. In een door de staat gesubsidieerd Stalinmuseum in het plaatsje Chorosjevo wordt daarom 'de herinnering aan het genie Stalin' levend gehouden. Zijn terreur is in dat museum slechts een voetnoot. Toch wordt de negatieve kant van het verhaal ook in Rusland niet vergeten. 300 kilometer verderop wordt in een herinneringscentrum de andere kant van het stalinistische bewind herdacht. Hier staan de namen van de slachtoffers van Stalin in graniet gebeiteld. Enig verschil met het museum is dat dit herinneringscentrum het zonder overheidssteun moet zien te redden. ■

Het artikel van David Jan Godfroid op nos.nl is te vinden via tinyurl.com/KStalin.

Een kunstwerk over Stalin in Den Haag.
Foto: Ronald Poell.

Les over Stalin

Aan de hand van Stalin kan geïllustreerd worden hoe geschiedenis gebruikt wordt om bepaalde doelen te bereiken. Bij dit artikel is een les ontworpen (inclusief docentenhandleiding en antwoordmodel) voor leerlingen in havo 5 of vwo 6. De les is te vinden op www.vgnkleio.nl. Zo wordt het nut van geschiedenis duidelijker en kunnen uw leerlingen een genuanceerder oordeel vellen over Stalin.